

А. В. Левенець

к.ю.н., доц.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІЄЮ В ЮРИСДИКЦІЇ ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) є одним з найефективніших інституціональних елементів міжнародного механізму захисту прав людини, який діє в межах Ради Європи, членом якої з 1995 р. є Україна. ЄСПЛ виконує контрольні функції щодо виконання Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) і ефективність його діяльності підтверджується перш за все кількістю розглянутих ним щороку індивідуальних скарг та постановлених рішень проти держав-учасниць Конвенції. Слід відмітити, що значення цих рішень полягає не лише у поновленні справедливості шляхом призначення до сплати справедливої сатисфакції скаргникам у випадку порушення її прав державою, але й у здійсненні значного впливу на процес трансформації та розвитку правових

систем держав-учасниць, а також у впровадженні в національні законодавства та практики європейських демократичних стандартів.

Юрисдикція ЄСПЛ має свої особливості, розуміння яких в першу чергу впливає на прийнятність скарги та перспективи її розгляду судом. «Юрисдикція Суду як міжнародного судового органу розповсюджується на держави, що є членами Ради Європи і ратифікували Конвенцію. Основне завдання Суду – забезпечення неухильного дотримання норм Конвенції державами-членами» [1, с. 118].

В доктринальній площині виокремлюються чотири аспекти в юрисдикції ЄСПЛ: предметна юрисдикція (*ratione materiae*), територіальна юрисдикція (*ratione loci*), юрисдикція в часі (*ratione temporis*), юрисдикція за колом суб'єктів (*ratione personae*) [2, с. 286]. Особливості територіальної юрисдикції ЄСПЛ слідує зі змісту ст. 1 Конвенції, за якою держави-учасниці «гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I Конвенції». При цьому також слід враховувати ст. 32 Конвенції, яка встановлює, що «юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до ст.ст. 33, 34, 46 і 47. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд» [3, ст.ст. 1, 32]. Отже, за загальним правилом територіально юрисдикція ЄСПЛ розповсюджується на всю територію держави-учасниці Конвенції, причому «є номінально територіальною і презюмує відповідальність держави за всі порушення прав людини, вчинені на її території» [4].

Проте особливою проблемою в контексті визначення територіальної юрисдикції ЄСПЛ стало виникнення цілої низки так званих «проблемних територій» в межах держав-членів Ради Європи, утворених шляхом окупації частини території однієї держави іншою державою або ж сепаратистськими угрупованнями, які економічно, політично чи військовим шляхом підтримуються іншою державою. Права людей на таких територіях з об'єктивних причин не можуть забезпечуватись урядами відповідних держав, проте й допустити «можливість утворення правового вакууму, в якому права певної особи чи групи осіб неможливо було б захистити» [4], ЄСПЛ також не може.

У своїй практиці ЄСПЛ виробив принцип «ефективного контролю над територією держави», який застосовується тоді, коли держава де-юре залишається відповідальною за певну частину своєї міжнародно-визнаної території, проте де-факто не може здійснювати такий контроль, тоді як фактично його здійснює інша держава. Розглянувши низку справ щодо відповідальності Туреччини за порушення Конвенції на Північному Кіпрі, Росії за порушення, які відбулися в Придністров'ї, і Вірменії за порушення Конвенції

у Нагірному Карабасі, ЄСПЛ сформував «правову позицію, що у разі, коли внаслідок збройного вторгнення (незалежно, законного чи ні), держава, яка здійснює фактичний контроль над територією, має нести тягар захисту та дотримання прав людини на цій території, адже такий обов'язок природно впливає із встановлення даного контролю» [4].

Вперше концепція «ефективного контролю» з'явилась у практиці Європейського суду з прав людини під час аналізу ним справ, пов'язаних з діями Туреччини щодо Північного Кіпру. Класичною в цьому відношенні є справа «Лоїзиду проти Туреччини» 1996 р., у якій заявниця, грецька кіпріотка, скаржилася на позбавлення її доступу до належній їй власності на півночі Кіпру. Пані Лоїзиду жила та володіла землею на півночі Кіпру до турецької окупації місцевості. Вона подала позов проти Туреччини, стверджуючи, що все ще є законною власницею землі, незважаючи на законодавчі положення, встановлені конституцією Турецької республіки Північного Кіпру (далі – ТРПК) (щодо експропріації майна, залишеного біженцями) і що турецькі сили заважали і продовжували заважати їй мирно користуватися її власністю (§12) [5]. ЄСПЛ визнав обґрунтованими претензії заявниці до турецької влади та відзначив, «що не було необхідності встановлювати, чи ця держава здійснювала детальний контроль над політикою та діями влади «ТРПК», оскільки це було очевидно з великої кількості військ (за весь період окупації у північному Кіпрі дислокувалося понад 30000 військових, які виконували активні обов'язки на спірній території), що турецька армія здійснювала ефективний повний контроль над тією частиною острова; такий контроль поклав на Туреччину відповідальність за політику та дії «ТРПК». Отже, особи, які постраждали від цих політики та дій, потрапили під «юрисдикцію» Туреччини, і ймовірні порушення були, відповідно, «приналежні» цій державі» [5].

Слід відзначити, що попри таку визначеність правової позиції в наведеному рішенні, ЄСПЛ вважає, що «підстави притягнення держави до відповідальності за порушення прав людини, закріплених Конвенцією, через поширення її юрисдикції на дії, які мали місце на міжнародновизнаній території іншої держави, напряду залежать від фактів кожної конкретної справи» [6, с. 343]. На можливість застосування принципу ефективного управління територією в подібних ситуаціях Європейським судом вплинуть такі фактори, як співвідношення фактичного здійснення влади на певних територіях урядами обох держав, чисельність військових угруповань іноземної держави, рівень співробітництва уряду держави із владою невизнаних утворень, виконання позитивних зобов'язань номінальною державою, а саме всіх можливих дій щодо захисту прав людини навіть в умовах відсутності фактичного контролю за певними територіями та ін.

Окреслена проблема має особливу актуальність для України після подій 2014 р., пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти нашої держави та, як наслідок, тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим і втрати державою контролю над територією окремих районів Донецької та Луганської областей. Отже, застосування принципу «ефективного контролю» щодо визначення юрисдикції Російської Федерації на вказаних територіях матиме наслідком звільнення нашої держави від відповідальності за численні порушення прав людини, які мають місце на цих територіях, а також може бути додатковим фактором впливу в процесі вирішення міжнародного конфлікту в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Васюк Н. О., Рожкова М. Г. Юрисдикція європейського суду з прав людини щодо тлумачення Конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Економіка та держава*. 2013. № 7. С. 118–120.
2. Галкін І. Г. Особливості юрисдикції Європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 285–288.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.10.2020).
4. Горбачевська Т. Захист прав людини у збройному конфлікті між Україною та Росією: питання юрисдикції у світлі практики Європейського суду з прав людини. Зобов'язання, що впливають з фактичного або загального контролю держави-агресора (Частина I). *Права людини в Україні*. URL: <http://khp.org/index.php?id=1562658156> (дата звернення: 31.10.2020).
5. Loizidou v. Turkey (merits), ECHR, 18 December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI.
6. Поліванова О., Третьякова Д. Ефективний контроль держави поза межами її територіальної юрисдикції: підстави притягнення до відповідальності за порушення прав людини у практиці ЄСПЛ. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 341–349.